

UPPSALA
UNIVERSITET

Några viktiga handelsfrågor under 1700-talet

En undersökning utifrån en reserapport av Johan Westerman

Philip Bouvin

Ekonomisk-historiska institutionen

Kurs: Ekonomisk historia B: Vetenskapligt skrivande, 15,0 hp.

Termin: Vårterminen 2019

Datum för ventilering: 2019-06-04

Handledare: Måns Jansson

Innehållsförteckning

Inledning	1
Syfte	2
Teori	2
Material och metod	3
Tidigare forskning.....	4
Westermans resor och hans reserapporter.....	6
Konkurrens och synen på andra länder	7
Synen på friare handel och frihamnar	10
Rörligheten och människorna	12
Sammanfattning	14
Diskussion.....	15
Källor och litteratur	17
Otryckt källa.....	17
Litteratur.....	18

Inledning

Sverige var under Frihetstiden (1718–1772) en framstående aktör inom handelssjöfarten. Handeln med Medelhavet var omfattande. Under 1600- och 1700-talets första hälft var merkantilismen den styrande handelsdoktrinen i de flesta europeiska staterna, inklusive Sverige. Det innebar att handeln och näringarna var hårt kontrollerade av staten. Alla svenska städer fick inte idka direkthandel med utlandet, och de städer som fick idka utrikeshandel fick vanligtvis inte idka handel med landsbygden. Det Bottniska handelstvånget var ett uttryck för denna reglering. Handelstvånget innebar att städer norr om Gävle inte fick framföra sjöfart längre söderut utan måste lasta om antingen i Stockholm eller Åbo.¹

Handel och andra näringar debatterades flitigt under hela Frihetstiden, särskilt under riksdagarna. De främsta motsättningarna fanns mellan de partigrupperingar som ofta har kallats Hattar och Mössor. Hattarna styrde från riksdagen 1738/1739 till riksdagen 1765 då mössorna kom till makten.²

Under 1760-talet intensifierades debatten kring äldre näringsregleringar. Ett antal steg togs mot att försöka underlätta för handeln och näringarna. Vissa förändringar skedde under 1760- och 1770-talen, bl.a. införandet av fristäder och frihamnar. I Eskilstuna upprättades Eskilstuna fristad 1771. Tammerfors blev fristad 1779. Marstrand blev Nordens första Porto Franco, Frihamn. Sverige fick en koloni i Västindien, dess huvudstad Gustavia blev då en fristad.³ Även andra förändringar skedde, exempelvis avskaffandet av det Bottniska handelstvånget 1765.⁴

En viktig aspekt i dessa förändringar var det ökade informationsflödet inom landet och utrikes. Resor och reseskildringar har lyfts fram för att belysa ett ökat informationsflöde under perioden generellt, men även för att bättre förstå tankarna

¹ Sundberg, Gunnar: Partipolitik och regionala intressen 1755-1766. Studier kring det bottniska handelstvångets hävande. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala 1978. S. 29.

² Larsson, Lars-Ove: Vem är vem i svensk historia. Från år 1000 till 1900. Stockholm 2000. S.93.

³ Rydén, Göran: Eskilstuna *Fristad* : The Beginnings of an Urban Experiment. I: Sweden in the eighteenth-century world. Provincial cosmopolitans. Red. Göran Rydén. Elektronisk utgåva 2013. S. 142.

⁴ Heckscher, Eli F.: Svenskt arbete och liv. Från medeltiden till nutiden. Stockholm 1941. S. 185.

kring fristäder.⁵ Många av de reseskildringar som, ofta på uppdrag av staten, lämnades in till statsapparatusens kollegium eller andra viktiga institutioner under perioden berörde handel och sjöfart. I dessa kan vi se hur aktörer personligen höll sig till idéerna kring frihandel. Eftersom många av resenärerna även deltog aktivt i den politiska debatten och i riksdagsarbetet är det möjligt att relatera deras reseberättelser till en större kontext av ekonomisk-politisk diskussion. Reseskildringar har dock inte använts i någon större utsträckning tidigare vad gäller mer djupgående studier av svensk utrikeshandel. Med denna uppsats avser jag att bidra till en sådan diskussion, och framförallt då i relation till 1760-talets debatt och förändringar.

Syfte

Syftet med uppsatsen är att med utgångspunkt i en reserapport från slutet av 1750-talet närmare undersöka synen på frihandel och konkurrens i europeisk handel, samt att analysera på vilka sätt resenären i detta fall relaterar sina observationer till möjligheterna att förändra och gynna svensk handel. Frågeställningar som kopplar an till syftet kommer att göras i avsnittet om tidigare forskning nedan.

Teori

Grundtanken med undersökningen är att individuella aktörers förhållanden, rörelser och uppfattningar är av stor vikt när det gäller att förstå historiska förändringsprocesser. Att studera detta kan ge mer utförlig kunskap om sådana saker som frihandel, frihet, konkurrens under en period då dessa saker debatterades flitigt. Ett sådant perspektiv har på senare år använts mycket i globalhistorisk forskning⁶ och i forskning av kunskapsöverföring⁷. Det finns även svenska studier

⁵ Bl.a. av Jansson, Måns: *Making Metal Making: Circulation and Workshop Practices in the Swedish Metal Trades, 1730–1775*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. 2017 och Rydén, Göran: *System och föränderlighet i synen på det svenska bergsbruket under 1700-talet. I: Sjuttonhundratalsstudier*. Red. Jonas Nordin. Samt Rydén 2013.

⁶ T.ex. Rothchild, Emma: *The Inner Life of Empires. An Eighteenth-Century History*. Princeton University Press. 2011.

⁷ T.ex. Raj, Kapil: *Relocating Modern Science. Circulation and the Construction of Knowledge in South Asia and Europe, 1650-1900*. New York. 2007.

som visar på vikten av att följa aktörer mer ingående för att få en bättre förståelse för förändringar rörande synen på ekonomisk aktivitet.⁸

Material och metod

Primärkällan i detta arbete är Johan Westermans rapporter från en europeisk resa gjord under åren 1758–1760. Källans fullständiga beteckning är: Westerman (Liljecrantz), Johan, Anmärkningar uti handelsoeconomie- och finance- saker sammanfattade i anledning af en åren 1758, 1759 och 1760, på publique bekostnad förrättad utrikesresa.⁹ Dokumentet förvaras på Riksarkivet, men finns även digitaliserad online via Riksarkivets söktjänst.

Johan Westerman (1730–1815) var en av sin tids främsta ekonomiska-politiska aktörer och sympatiserade i många frågor med det så kallade mösspartiet. Han gjorde flera resor utomlands. Källmaterialet som används här är från resan 1758–1760 till främst Nederländerna, Frankrike och Italien. England besökte han 1763. Med tiden blev han en erfaren statlig tjänsteman, med flertalet viktiga administrativa tjänster och ledande poster inom den statliga förvaltningen. Det mest kända exemplet är att han innehade posten som Gustaf III:s finansminister med ansvar för myntrealisationen¹⁰. Han blev också utsedd till riksråd och adlad under namnet Liljencrants. Han fick även mottaga Kungl: Serafimerorden.¹¹ Även om Westerman återkommande har förekommit i historisk och ekonomisk-historiska undersökningar med inriktning mot utrikeshandel, frihandel och sjöfart så har hans reseskildringar inte varit föremål för någon mer detaljerad studie. Det finns således utrymme att använda den ovan nämnda källan på en rad olika sätt. Här har jag valt att fokusera på de teman som tydligast kopplar an till undersökningens syfte, och som även kan relateras till tidigare studier på området.

⁸ Rydén, 2008.

⁹ Westerman (Liljecrantz), Johan, anmärkningar uti handelsoeconomie- och finance- saker sammanfattade i anledning af en åren 1758, 1759 och 1760... förrättad utrikes resa. Riksarkivet. Manuskripsamlingen no. 5. Tillgänglig online 2019-05-15:

https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/R0000426_00001#?c=&m=&s=&cv=&xywh=-934%2C-123%2C5013%2C2748

¹⁰ Heckscher. S. 260.

¹¹ Svenskt biografiskt lexikon, band 23, s. 26, "Johan Liljencrants", artikel av Kjell Kumlien. Stockholm 1982.

Metoden är textanalytisk. Jag söker efter centrala teman och återkommande saker i min läsning av Johan Westermans reseskildring för att se hur han såg på sjöfart, handel och ekonomiska frågor. Som vi kommer att se så har flertalet av Westermans rapporter beröringspunkter med de politiska debatter som senare fördes i Sverige under 1765, främst under riksdagarna. Tidigare forskning har även visat att Westerman var en viktig aktör i en rad centrala beslut för handel, myntväsende och näringsreglering under de kommande två årtiondena. Detta ligger dock utanför ramarna till denna studie.

Källan är omfattande och därför har ett urval gjorts. Detta har även sin grund i tidigare forskning. Undersökningen kommer inte att kretsa kring en specifik exportvara, utan är istället en textanalys med sjöfart, handel och frihandel som tematiska utgångspunkter. Jag har gått igenom källan i sin helhet och de delar som har valts ut är rapporter som fångar in iakttagelser från olika delar av Europa. De har (till viss del) olika mottagare och erbjuder bra möjligheter för jämförelser och för sammanlänkning av olika teman.

Tidigare forskning

Tidigare forskning har lyft fram den europeiska konkurrensen och konflikterna mellan viktiga nationer som central när det gäller handel. Enligt Leos Müller¹² skapade Tsaritsan av Ryssland, Katarina den Stora en allians av neutrala handelsnationer, där förutom Ryssland även Sverige, Danmark-Norge och ett antal andra länder ingick. Holland ville gå med i alliansen men England förklarade krig och därmed kunde de inte söka medlemskap.

Under 1700-talet var Sverige mycket framstående inom handelssjöfarten och handeln med Medelhavet var omfattande, främst handeln med salt.¹³ Ett Levantiskt kompani bildades senare, där Johan Westerman var en av de drivande. En del av

¹² Müller, Leos: Sweden's Neutrality and the Eighteenth-Century Inter-State System. I: Sweden in the eighteenth-century world. Provincial cosmopolitans. Red. Göran Rydén. Elektronisk utgåva 2013.

¹³ Müller, Leos: Sveriges första globala århundrade. En 1700-talshistoria. PNB Print, Lettland 2018. S. 43–84.

den av svenskflaggade fartyg bedrivna handeln betecknades som trampfart¹⁴ och upptog då andra kunder och frakter och fungerade som mellanhänder. Att den svenska handelsflottan fick sådana framgångar i Medelhavet var en följd av en rad olika faktorer. Dels var de svenska fartygen större och rymde större laster än andra länders fartyg. Distributionskostnaden föll därmed och de svenska redarna kunde erbjuda de billigaste transportererna. Den andra anledningen var att den svenska staten var neutral i de flesta av krigen på kontinenten och var därmed fredad från fientliga övergrepp. De kanske största konkurrenterna var holländarna. Produktplakatet från 1724¹⁵ hade försökt råda bot på konkurrensen. Det skulle gynna varudistribution på svenska kölar.

Under andra halvan av 1700-talet gjordes några försök i Sverige att luckra upp de strikta reglerna kring handeln och näringarna. I Eskilstuna upprättades en fristad 1771 där hantverkare inte behövde tillhöra ett skrå för att få utföra sitt yrke och köpmän inte behövde ha burskap för att få utföra handel. Samuel Schröder (adlad Schröderstierna), som kan kallas Eskilstuna fristads fader,¹⁶ hade också likt Westerman gjort utlandsresor i syfte att inhämta kunskaper som kunde gynna de svenska näringarna. Schröder var till skillnad från Johan Westerman inriktad på järnindustrin och inte handel och sjöfart i allmänhet. Eskilstuna Fristad är intressant så till vida att det enligt Göran Rydén var det första "urbana experimentet" i Sverige där en mer liberal marknadsmodell testades¹⁷. Tammerfors blev som tidigare nämnts fristad 1779 och Marstrand blev Nordens första Porto Franco, frihamn. Här var det närings- och tullfrihet. För att underlätta för utländska köpmän infördes även religionsfrihet i Marstrand och därmed kunde Sveriges första synagoga och Mosaiska församling uppstå¹⁸. Ytterligare en fristad med betydelse både för Sveriges ekonomi och den internationella handeln var Gustavia. Sverige fick kolonin Saint Barthélemy i Västindien av Frankrike. Den svenska statens förhoppningar var att kunna bedriva kolonin som en plantageekonomi med slavar,

¹⁴ Med "trampfart" avses sjöfart med fartyg vars rutter bestäms av tillgången på gods.

¹⁵ Müller, 2018. S. 56–57.

¹⁶ Wernstedt, Folke: Järnkrämare i Stockholm 1651–1890. Historiska och biografiska anteckningar. På uppdrag av Stockholms Jernkramhandlareförening. Stockholm 1935. S. 112.

¹⁷ Rydén, 2013. S. 142.

¹⁸ Avenius, Malin: När Marstrand blev frihamn. I: Idéer och äventyr. En antologi om svenskt 1700-tal. Red. Magnus Bergsten. Lund 1999. S. 115–123.

men den visade sig vara för liten till ytan. Kolonin med dess huvudstad Gustavia blev då en fristad.¹⁹ Nämnas bör också att man även diskuterade att införa ytterligare frihamnar och fristäder.

Tidigare forskning har således visat att handeln och sjöfarten var viktiga näringar för Sverige och att förändringar i de strikta regelsystemen genomfördes under 1760-1770-talet. Vi vet dock inte mycket om hur sådana idéer behandlas i reserapporter. Med grund i det ovan formulerade syftet frågar jag för det första: Vilken var Westermans syn på konkurrens och andra länders sätt att bedriva export- och importhandel? För det andra: Vad var Westermans syn på frihandel och frihamnar? För det tredje: Vad var Westermans syn på rörlighet för människor? Detta är de frågor som jag arbetat med i min läsning av materialet och som vägleder undersökningsdiskussionen nedan.

Westermans resor och hans reserapporter

Syftet med Westermans resor var att observera utländska förhållanden och skaffa sig kunskaper som kunde vara av nytta för den svenska handeln. Det är således inget teoretiskt arbete, allt har en praktisk tillämpning. En innehållsförteckning finns i början av texten. Westerman inleder denna så här: “Denne förste Del innehåller åtskillige under Wistandet utrikes samt Straxt wid hemkomsten ingifne Memorialer och Förslager”²⁰

Varje rapport är numrerad och inleds av en kort beskrivning om rapportens innehåll. Det är delvis på dessa beskrivningar jag har baserat mitt urval. I sina rapporter förmedlar Westerman informationen till hemlandet. Rapporterna innehåller också många förslag på hur utländska förhållanden kan anpassas till Sverige. Språket är en sorts kanslislvenska. Det är formellt och inte avsett för nöjesläsning.

¹⁹ Müller, 2018. S.172ff.

²⁰ Westerman (Liljecrantz), Johan, anmärkningar uti handelsoeconomie- och finance- saker sammanfattade i anledning af en åren 1758, 1759 och 1760... förrättad utrikes resa. Innehållsförteckning.

Westerman besöker en rad städer i Nederländerna, Frankrike och olika Italienska statsbildningar, bland annat Amsterdam, Paris, Rom, Neapel, och Livorno. Rapporterna är adresserade till olika mottagare. De vanligaste mottagarna är Kungl. Kommerskollegium, hans arbetsgivare, följt av Kungl. Maj:t (regeringen). En del rapporter är dock adresserade till enskilda personer. Några exempel på enskilda personer som mottog ett brev från Westerman var Riksrådet Scheffer, Ärkebiskopen Troilius och Bergsrådet Örnshöld. Nästan alla rapporter är skrivna av Westerman. Det finns dock undantag. I rapport no. IX finns t.ex. ett tillägg angående tillverkning av olika sorts mössor. Den är undertecknad i Smyrna av Christian Hebbe Junior. De sista rapporterna, no. XXII-XXIV är författade i Stockholm mellan 24 januari och 28 februari 1761 och är således tillblivna efter hemkomsten.

Ett genomgående tema i rapporterna är hur Sverige ska kunna öka och förbättra handeln och allt som där hör till. De rapporter som jag har undersökt närmare är no. III, inklusive anmärkningar, ställd till Kommerskollegiet och undertecknad i Amsterdam den 23 december 1758, no. V, likaledes till Kommerskollegiet, undertecknad i Paris den 4 maj 1759, no. XII, ställd till statssekreterare Hermansson, undertecknad i Livorno den 14 januari 1760, no. XVIII, "Anmärkningar om Handeln på Livorno", undertecknad i Montpellier 18 juli 1760 och no. XX, ställd till ärkebiskop Dr. Troilious och undertecknad i Amsterdam den 11 okt. 1760.

Konkurrens och synen på andra länder

Westerman försöker öka den svenska handeln med Västindien. Rapport no. III har titeln "Till Kongl Commerce Collegium med förslag till allehanda för West Indien tienlige Jern-Redskapers afsättande till Amsterdam." Den innehåller även en lista med följande rubrik: "Ett assortiment af West Indiske Jern-Redskaper och Spik, som efter behörige Modeller, till en början vid ett eller flere Jern-Manufactur-wärk i Sverige kunna beställas och med första lägenhet till Amsterdam försändas."²¹ I

²¹ Westerman no. III. S. 53, 56.

slutet av rapporten ger Westerman under rubriken ”Anmärkningar” konkreta råd på hur Sverige skall konkurrera på plats i Amsterdam. Han nämner där vikten av att man noggrant undersöker marknaden och avsättningsmöjligheterna, både vad gäller förbindelserna mellan köpmän i Amsterdam och Europeiska producenter, och vad gäller efterfrågan från ”Plantage-Ägarna”. Westerman menar att man måste vara beredd att hålla låga priser. Den långväga exporten är dock alltid föremål för viss osäkerhet, varför Westerman också förespråkar vikten av att hålla ”anseenliga förråder”. För att göra så lite intrång som möjligt i de holländska järnkrämarnas affärer, anser han också det nödvändigt att handeln koncentreras till ”en Svensk Commissionairs händer” i Amsterdam. Över huvud taget är den hårda konkurrensen med holländska köpmän påtaglig, och Westerman förordar både ”försiktighet och oförtrutet”. Detta, menar han, krävs ”då man will komma in uti en handels Branche, som andra redan från många år tillbaka intagit”.²²

Till Amsterdam skall således järnredskap avyttras för bruk i de västindiska kolonierna. I syfte att främja denna handel hade Westerman anskaffat modeller av dessa redskap vilka skulle användas som mallar vid tillverkningen i Sverige. Här nämner han även engelska kapare, kriget och järnprisets återställande när kriget avslutats.²³

Westerman vill främja handeln med Holland, som var en framstående handels- och sjöfartsnation, samtidigt som han även ville konkurrera med dem. Rapport no. V har rubriken: “Till Kongl Majts och Riksens Commerce Collegium med bifogade anmärkningar om Hollands Transito Handel med tillämpning för Sverige.”²⁴ Hollands roll i handeln med ”Östersiöiske Producter” är av särskilt intresse, både genom att den enligt Westerman är den ”møyeligaste att nyttia” och att den ger goda möjligheter att bedriva en gynnsam handel med Frankrike, Spanien, och andra länder runt Medelhavet.²⁵ Han lyfter fram handeln med spannmål, hampa, järn och

²² Westerman no. III. S. 62f.

²³ Westerman no. III. S. 53ff.

²⁴ Westerman no. V. S. 78.

²⁵ Westerman no. V. S. 85.

trävaror som exempel på varor som frekvent fraktas av holländska skepp till dessa delar av Europa.²⁶

Westerman menar att Holland har en rad fördelar framför Sverige, varibland han nämner ambitionen att satsa på nya handelsgrenar där vinsten från början är liten. Holländska köpmän har även varit framstående när det gäller etablerandet av handelshus i en mängd utrikes städer, vilket har bidragit till ”aktivitet och styrka åt Hollands handel”. Sverige var i stort sett i avsaknad av liknade etablissemang.²⁷

Westerman menar dock också att Sverige framgångsrikt borde kunna konkurrera med Holland inom sjöfarten då materialet för skeppsbyggnation var billigare i Sverige samt att arbetskraften var billigare:

At Sverige, ei allenast, inom sig äger de fleste til Skeppsbyggnad hörande materialer, utan och, sielfwa arbetslönerne el:r dagswärken dertil för bettere pris än Holland, och fölgaktel:n måste, om annars en richtig Oeconomie wid våra Skeppshwarf brukas, kunna utreda skepp med mindre kostnad än Holland.²⁸

Westerman vill att Sverige skall förbättra sitt Repslageri. Här jämför han med de stora sjöfartsnationerna England och Holland. Tågvirke var nödvändigt i framförandet av fartyg. Han vill även förbättra utbildningen för kofferdiskeppare²⁹ och styrmän.³⁰

Westerman betonar även Hollands företräde när det gäller det kapital som satsas i handeln. Där Holland ”bestrider dess handel med egne Capitaler” och ”går i förskått åt många andra länder”, var Sveriges utrikeshandel ”passif och dependerande af den utländska crediten”.³¹ En anledning, enligt Westerman, var att räntan på lån i Sverige är högre än i Holland, vilket inte möjliggör större satsningar på

²⁶ Westerman no. V. S. 86.

²⁷ Westerman no. V. S. 90f.

²⁸ Westerman no. V. S. 92.

²⁹ Med ”kofferdi” menas handelssjöfart.

³⁰ Westerman no. V. S. 101.

³¹ Westerman no. V. S. 88.

utrikeshandel (ens hos de stora handelshusen). Än viktigare var ”osäkerheten af vårt mynt- och wäxelwäsende”³².

Westerman menar att den svenska kopparvalutan och transport-sedlarna inte var fördelaktiga i den internationella handeln. Han förespråkade en valuta bestående av guld och silvermynt, likt andra europeiska länder. Detta eftersom han menade att valutans beskaffenhet hade en stor påverkan på andra näringar. Vid det här laget hade han hunnit besöka både Holland, men även delar av Frankrike. Att han skriver att man bör göra likt andra länder och använda guld och silvermynt visar att han gör direkta jämförelser med andra länder. Han skriver i rapport no. V bl.a.: “At kopparmyntet och Banco-Transport sedlarne i Sverige afskaffas och Riket i de stället, efter andra civiliserade Nationers bruk, förses med tienligt guld och silfwermynt.”³³ I rapport no. XII påpekar han åter hur viktig frågan är:

ty hwad förkofring må wäl handeln kunna göra, så länge wi ei, såsom andre Civiliserade Nationer, skaffa oss gångbart Guld och Silfwermynt, så länge våra Tull och Manufacturfonds-afgifter göra helften af våra handlandes i sig sielf otillräckelige Capitaler fruchtlöse, så länge penninge-Interasset i Sverige igenom tienlige författningar ei göres så lindrigt som uti andre handlande Länder³⁴

Synen på friare handel och frihamnar

I sina jämförelser av den holländska och svenska handeln i rapport V berör Westerman även vikten av en ”friare” handel, ett ämne som han återkom till i flertalet andra rapporter. Han nämner de mått som vidtagits av holländarna för att stimulera handeln ytterligare: ”således finner man wäl, att dess Tull Taxa i allmenhet ei allenast är nog lindrig, utan och, ifrån både utgående och inkommande afgifter helt och hållit frikallar en del waror”. Bland dessa räknar han bl.a. upp guld och silver och matvaror, såväl som varor från väst- och ostindiska kolonierna.³⁵

³² Westerman no. V. S. 89f.

³³ Westerman no. V. S. 94.

³⁴ Westerman no. XII. S. 230.

³⁵ Westerman no. V. S. 82.

Trots detta har även den holländska handeln i perioder dragits med stora bekymmer, påpekar Westerman.³⁶

Westerman uppmärksammade även de förändringar som skett rörande den svenska handelspolitiken under den föregående riksdagen (1755–1756). Här menade Westerman att Sverige hade en fördel gentemot Holland som i dessa fall inte hade samma friheter:

At igenom den i Sverige bewiljade och wid sista Riksdag anseenligen förbättrade Nederlagsfriheten, ei allenast, uppå de angelägnaste Franske, Spanske, Portugisiske och Medelländske warorne, utan och, på de mäst betydande Ryske och andra Östersiöske producter, såsom spannmål, lin, hempa, jutter och träwirke et ca, alla desse waror äro från både inkommande och utgående afgifter i Sverige frikallade.³⁷

I rapport no. V, i ett underavsnitt om Sveriges handel på Östersjön, tycks Westerman förespråka en sjöfart med så få omlastningar som möjligt. Detta menade han skulle reducera kostnaderna. Som exempel använder han sig återigen av den holländska handeln och sjöfarten.

De waror Sverige så wäl til egen consumption som til Transito-Handelens fortsättande behöfwet ifrån de Östersiöske Orterne äro dels redan om förmälta, dels och, förut mer bekante än at de här skålla behöfwat at åprepas; Det synes således göra tilfyllest at derwid anmärka, at det wore nödigt i början bruka samma Handelssätt som ofta af Holländarne nyttias, näml[igen] at genast ifrån pålastnings orten, utan föregången hemförsel och aflastning föra waror serdeles af det gröfre slaget til afsättningsplatsen på det de ei måtta graveras med dubla in- och aflastnings- samt underlags-omkostningar,³⁸

Westerman lyfte även fram andra saker som han ansåg mer direkt kunde stimulera handeln, och som i sig var nära kopplade till de ovan diskuterade insatserna. En av dessa var etablerandet av svenska frihamnar. Vikten av frihamnar upprepar han i

³⁶ Westerman no. V. S. 83.

³⁷ Westerman no. V. S. 92f. Med "Medelländske" varor avses varor från medelhavsregionen. Med "jutter" menas förmodligen spånadsämnet jute.

³⁸ Westerman no. V. S. 102.

flera rapporter, exempelvis i no. XVIII som även behandlar en förebild på detta område, nämligen den italienska staden Livorno. Denna från början fattiga stad hade genom de toskanska härskarnas försorg och en ”publique depens” förvandlats till ”Italiens förrådshus och til äfwenturs den bästa handelsplats i hela medelländske siön”³⁹, enligt Westerman. Han berörde den betydande inflyttningen till staden och etablerandet av utländska handelshus vilket ytterligare stimulerade sjöfart och kommers. Sådana insatser var även viktiga att bibehålla över tid, så att de inte förlorades i ”dryga Contributioner” och minskad ”penninge Circulation”. Westerman noterade att ”handelen uti ett land, bibehålles ei utan igenom samma Principer, som föranlåtitt dess upkomst.”⁴⁰

På andra ställen tog Westerman denna diskussion ett steg längre, till att också omfatta förslag på etablerandet av liknande ”fristäder” i Sverige. I rapport no. V förespråkar han att Porto-franco skulle inrättas i Göteborg och i gotländska Slite. Han vill därmed ge Sverige den styrka i östersjöregionen som han anser att Visby hade under medeltiden.⁴¹ I en senare rapport diskuterade han återigen Göteborgs möjliga omvandling till Porto franco, exempelvis genom att betona hur denna frihet hade gjort Livorno till en ”Samle plats af allehanda slags främmande Nationer”. Skapandet av en sådan frihamn skulle i sin tur ställa krav på byggandet av magasin och bostadshus.⁴² Det skulle också kräva andra typer av förordningar, inriktade mot en friare rörlighet.

Rörligheten och människorna

För Westerman var frågan om frihamnars etablerande och en friare handel, som därmed kunde stimulera den svenska handeln, nära kopplad till frågan om människors rörlighet och en friare religionsutövning. I rapport no. V skriver han: “Att en Allmän Religionsfrihet tillåtes om möyeligit är, i alla Rikets stapelstäder för de utlänningar, som wilja inflytta, men serdeles i 2ne förenämde städer

³⁹ D.v.s. Medelhavet.

⁴⁰ Westerman no. XVIII. S. 353-355.

⁴¹ Westerman no. V. S. 96.

⁴² Westerman no. XII. S. 234.

[Göteborg och Slite] och det ei allenast för christna utan och för Judar”.⁴³ Han berörde detta också i rapport no. XII, där han talar om hur ”England och Holland igenom oinskränkt Religionsfrihet och andra upmuntringar redan ifrån längre tider tillbaka förstått att draga till sig förmögna och idkesamma utlänningar”. Denna inflyttning var i sin tur kopplad både till nödvändigheten av en stor befolkning och ett ökat politiskt inflytande, ”folkrikhet makt och anseende”. Förutom de två ledande europeiska handelsnationerna nämnde Westerman återigen Livorno, där samma ”frihet i Religion och näringssätt” tillämpades⁴⁴. Här ansåg han att det var av stor vikt att etablerandet av svenska frihamnar även åtföljdes av liknande insatser. Göteborg skulle även bli en plats där ”fri Religionsöfning” tilläts ”ei allenast för Christna utan och för Judar”. En synagoga skulle uppföras för de senare, och ”igenom trycket” skulle man sprida informationen om ”hwad friheter och Immuniteter de, som wilja til Götheborg inflytta hafwa at åtniuta.”⁴⁵

Westerman tar även upp frågan direkt i rapport no. XX till Ärkebiskopen: “Till Herr Arche Biskopen Doctor Troilius angående en friare Religions öfnings beviljande till allehande förmögne Judars och andre främlingars inlåckande.”⁴⁶

I denna rapport betonade Westerman att Östersjögrannarna Danmark och Ryssland tillämpade liknande principer rörande vissa städer, medan Sverige ”föga lærer haft någon inflyttning af utlänningar, utan twärt om näppel: kan bibehålla antalet af egne inbyggare.”⁴⁷ Att det framförallt var förmögna utländska personer, med förmåga att driva handel och näringar, framstår klart och tydligt av Westermans resonemang. Dock så har hans resonemang även en mer generell inriktning, som tydligt kan kopplas till resonemangen om de andra sätt på vilka han sökte främja den svenska handeln och samhällsekonomin i stort. I rapport XII nämner han att:

⁴³ Westerman no. V. S. 96.

⁴⁴ Westerman no. XII. S. 232.

⁴⁵ Westerman no XII. S. 234.

⁴⁶ Westerman no. XX. S. 432.

⁴⁷ Westerman no. XX. S. 434.

Det är en sanning, hwarpå ingen, som äger minsta kunskap om Rikens Allmänna hushållning kan twifla, at et Lands förnämsta styrka och förmögenhet består uti et stort antal närings idkande Inbyggare. Alla Europeiske Riken, som antagit förenämde Maxime gifwa et öfvertygande wedermäle af dess pålitelighet. De äro ei hwarannan olike uti makt och anseende utan i den mån, som de med mer eller mindre sorgfällighet wärkstält denne sats och til följe deraf förstått, at med en oinskränkt Religionsfrihet och andre lemnade fördelar draga til sig förmögne och idkesamma främlingar, som för Religionstwång och andre ordsaker måst öfwer gifwa deras hemwister.⁴⁸

Sammanfattning

Westerman ger i sina rapporter ofta utförliga beskrivningar över förhållandena på de platser han besöker, i synnerhet de rent ekonomiska. Exempelvis beskriver han i sina rapporter om Livorno hur Sverige skulle kunna göra för att öka sin handel med staden, samtidigt som han betonar hur man efter mönster av denna stad skulle kunna införa frihamnar i Sverige. I Livorno kan man även anta att Westerman fick inspiration till den religions- och näringsfrihet han sedan propagerade för.

Westerman tar upp handeln och hushållandet av dess resurser som det som avgör ett lands välstånd. Han inleder rapport V sålunda: "Hollands Transito Handel med tillämpning för Sverige. Det är längesedan blifwit en erkänd sanning, att en rättskaffens handel och hushållning är den enda pålitelige wägen, hwarigenom et Rike kan komma til makt och anseende"⁴⁹. Som ovan visats tar Westerman ofta sin utgångspunkt i specifika varor och jämför ständigt med andra handelsnationer med syftet att förslagen som kommer därtill skall ge Sverige en ekonomisk vinning.

Det har framgått att Westerman såg de andra europeiska handelsnationerna både som konkurrenter och förebilder. Ömsom vill han öka handeln med ett land, ömsom vill han ta över något lands handel. Ett sätt att klara av den utländska konkurrensen

⁴⁸ Westerman no. XX. S. 433.

⁴⁹ Westerman no. V. S. 78.

menade han var att avskaffa de svenska sedlarna och kopparmyntfoten och ersätta dem med guld- och silvermynt som var gångbara i resten av Europa.

Den av Westerman förespråkade frihandeln är som framgått inte en total frihandel. Det han framför allt förespråkar är att frihandel skall vara giltigt i fristäder och som förslag på fristäder anger han Göteborg och Slite. Det har också framgått att inte heller den religionsfrihet han förespråkade var total. Syftet var att få rika och för handeln gynnsamma utlänningar att bosätta sig i Sverige. Det vill säga enbart de som ekonomiskt kunde stärka det svenska samhället.

Jag har ovan nämnt att Westerman pläderade för en förbättrad utbildning för sjöfolk i kofferdiflottan. Syftet var dock troligtvis inte att förbättra livet för den enskilde individen utan snarare ett medel för att stärka den svenska konkurrenskraften inom sjöfarten.

Även om de ämnen Westerman behandlar kan tyckas vara disparata och av olika vikt, sågs de som mycket nära sammankopplade av Westerman. Diskussionerna om konkurrens, och om olika vägar att främja svenska intressen i den europeiska handeln, kan tyckas befinna sig på en mycket mer generell nivå, men vi har även sett hur Westerman diskuterar mer specifika förslag – oavsett om det gäller förändringar av myntväsendet, etablerandet av handelshus, användandet av smidesmodeller eller andra insatser.

Bland Westermans förslag har jag valt att fokusera på diskussionen om frihamnar och på rörlighet och en fri religionsutövning. Dessa två praktiska insatser, som återkommer i flera rapporter, måste ses som viktiga inslag i Westermans resonemang. Det handlar här om två punkter som även kommer att, på olika sätt, präglade debatterna om handel, näringsreglering och samhällsordning under 1760-talet.

Diskussion

Även tidigare har resor och reseskildringar använts i forskningen om än inte i en särskild stor utsträckning när det gäller svensk utrikeshandel. Liksom i Rydén

undersökning är det här frågan om en enskild aktör som utomlands samlar information som staten sedan kan ha användning av. Westerman var en statlig aktör som senare kom att inneha en rad viktiga tjänster. Att han hade och kom att få ett visst inflytande får man anta eftersom han senare blev Gustaf III:s finansminister. Som sådan var han en av de drivande i upprättandet av en Porto Franco i Marstrand.⁵⁰ Rydén grundar sin undersökning på Samuel Schröders resedagböcker. Schröder var anställd vid Bergskollegium och hans syfte var få kunskaper om bergsbruk i olika länder. Det finns många likheter mellan Schröder och Westerman. Båda förde mycket noggranna reseanteckningar och var av allt att döma nitiska tjänstemän. Liksom Westerman kom Schröder att bli en viktig aktör inom svenskt näringsliv.⁵¹

Mitt syfte med uppsatsen var att med utgångspunkt i Westermans reserapport undersöka synen på frihandel och konkurrens i europeisk handel och analysera hur han relaterar sina observationer till möjligheterna att förändra och gynna svensk handel. Jag har undersökt Westermans syn på konkurrens och andra länders sätt att bedriva export- och importhandel och hans syn på frihandel och frihamnar. Konflikter och konkurrens mellan länder har varit en viktig fråga i tidigare forskning. Här vill jag särskilt anknyta till Müller. Han menar att Sveriges främsta tillgång i konkurrensen med andra stater när det gäller handel var att Sverige förhöll sig neutralt i de flesta av de europeiska krigen.⁵²

Det finns även beröringspunkter med Rydén när det gäller frågan om fristäder. I Rydéns text om Eskilstuna fristad framgår att förenklandet av näringslivets regleringar sågs som någonting som skulle kunna effektivisera svenskt näringsliv. Precis som i fallet med Eskilstuna fristad förespråkade Westerman en förenkling av reglerna för handeln samt inrättandet av frihamnar. I detta arbete har jag förvisso inte studerat förändringar över tid, men dock använt en källa som i sig innehåller

⁵⁰ Avenius. S. 116.

⁵¹ Rydén, 2008.

⁵² Müller, 2013.

en mängd av jämförelser, och där författaren resonerar kring frihamnar på flera olika sätt.

Jag har också undersökt Westermans syn på rörlighet för människor och då specifikt hans pläderande för viss religionsfrihet för att underlätta för utländska köpmän att bedriva handel. Han såg det således som ett medel för att stärka Sveriges konkurrenskraft.

Westerman verkar inte ha varit någon idealist. Hans argumentation verkar istället vara driven av ett nytto-tänkande för Sverige. Rapporterna är skickade till myndigheter och personer knutna därtill och det skulle därför kunna antagas att Westerman döljer lite av sina åsikter. Jag tror dock ej att så var fallet. Han framstår som en pragmatisk och nyttotänkande man som inte var ideologiskt driven.

Denna undersökning visar även på hur den svenska staten agerar i en större europeisk kontext. Även om det Westerman ser och rapporterar om under sina resor inte direkt får genomslag i Sverige efter hans hemkomst, så kommer mycket av det att få det under det följande årtiondet. Denna studie har undersökt hur aktören Westerman relaterar sina observationer till möjligheterna att gynna svensk handel – i linje med mitt syfte – men samtidigt även kopplat hans iakttagelser till en förändringsprocess som delvis, men inte fullständigt, har studerats av svenska forskare. Detta är således ett bidrag till en djupare förståelse av synen på frihandel, rörlighet och konkurrens under en mycket dynamisk period inom svensk politik och ekonomisk utveckling.

Källor och litteratur

Otryckt källa

Westerman (Liljecrantz), Johan, anmärkningar uti handelsoeconomie- och financesaker sammanfattade i anledning af en åren 1758, 1759 och 1760...

förrättad utrikes resa. Riksarkivet. Manuskriptsamlingen no. 5. Tillgänglig online 2019-05-15: https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/R0000426_00001.

Litteratur

Avenius, Malin: När Marstrand blev frihamn. I: Idéer och äventyr. En antologi om svenskt 1700-tal. Red. Magnus Bergsten. Lund 1999.

Heckscher, Eli F.: Svenskt arbete och liv. Från medeltiden till nutiden. Stockholm 1941.

Jansson, Måns: Making Metal Making: Circulation and Workshop Practices in the Swedish Metal Trades, 1730–1775. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. 2017.

Larsson, Lars-Ove: Vem är vem i svensk historia. Från år 1000 till 1900. Stockholm 2000.

Müller, Leos: Sveriges första globala århundrade. En 1700-talshistoria. PNB Print, Lettland 2018.

Müller, Leos: Sweden's Neutrality and the Eighteenth-Century Inter-State System. I: Sweden in the eighteenth-century world. Provincial cosmopolitans. Red. Göran Rydén. Elektronisk utgåva 2013.

Raj, Kapil: Relocating Modern Science. Circulation and the Construction of Knowledge in South Asia and Europe, 1650–1900. Houndmills, Basingstoke 2007.

Rothschild, Emma: The Inner Life of Empires. An Eighteenth-Century History. Princeton University Press. 2011.

Rydén, Göran: System och föränderlighet i synen på det svenska bergsbruket under 1700-talet. I: Sjuttonhundratalsstudier 2008. Sällskapet för 1700-talsstudier. Red. Jonas Nordin.

Rydén, Göran: Eskilstuna *Fristad* : The Beginnings of an Urban Experiment. I: Sweden in the eighteenth-century world. Provincial cosmopolitans. Red. Göran Rydén. Elektronisk utgåva 2013.

Sundberg, Gunnar: Partipolitik och regionala intressen 1755–1766. Studier kring det botteniska handelstvångets hävande. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala 1978.

Svenskt biografiskt lexikon, band 23, s. 26, "Johan Liljencrants", artikel av Kjell Kumlien. Stockholm 1982.

Wernstedt, Folke: Järnkrämare i Stockholm 1651–1890. Historiska och biografiska anteckningar. På uppdrag av Stockholms Jernkramhandlareförening. Stockholm 1935.